

... cap al 200

EDITORIAL
ARTICLE
COL·LECCIONABLE
CRÒNICA D'ACTIVITATS
ACTIVITATS

AMICS
DE L'ART
ROMÀNIC
DEL BAGES

el butlletí

Edició

AMICS DE L'ART ROMÀNIC
DEL BAGES

Baixada de la Seu, 3

08241 Manresa

Correu-e: aarb@manresa.net

Web: <http://webs.manresa.net/aarb/>

Coordinació

Francesc Junyent

Disseny i composició

Anna Martí

Fotografia de portada

Butlletins números 1, 50 i 150
dels AARB.

Consell Assessor

Joan Badia

Josep Llobet

Mercè Matas

Jaume Moya

Correcció

Jesús Sagués

Impressió

Sarrió

Dipòsit legal

B-3551984

Tiratge

425 exemplars

EDITORIAL

Ha passat ja un any des que la nova Junta es va fer càrrec de la direcció de l'Entitat.

Un any és un període de temps en què poden posar-se en evidència els resultats i el funcionament de qualsevol Entitat o Associació per part dels socis de la mateixa i, també, és una etapa en la qual els directius han tingut prou temps per valorar la marxa de la mateixa.

Els integrants de la Junta actual no som partidaris de fer grans enquestes ni estudis valoratius per demostrar la bondat de la nostra actuació i, encara menys, per fer-ne promoció. És per això que volem aprofitar aquest primer aniversari per enviar a tots els Socis un missatge on s'hi manifestin tres punts bàsics:

- La nostra bona disposició a seguir treballant per la continuïtat de l'Entitat.
- La il·lusió col·lectiva de tots nosaltres per la vostra bona resposta.
- L'expressió del nostre agraïment per l'assistència als actes organitzats.

Una mostra de la manera de fer de la nova Junta ha estat el **Curs de Cultura Medieval** celebrat els darrers dies d'octubre i primers de novembre. La qualitat dels ponents, la bona ambientació de l'Auditori de la Plana de l'Om han estat decisius; l'interès del tema plantejat ens ha obert un món de possibilitats tant de possibles visites a edificis anteriors al Romànic com de desitjos d'aprofundir-hi en el seu estudi i coneixement. Fins i tot els diferents matisos i punts de vista expressats pels ponents del Curs ens ha de servir d'estímul per cercar més i millor informació referent a aquest llarg període de la Història de l'Art i de la Cultura.

Confiem en què us podrem anar oferint noves activitats el proper any 2008, que siguin del vostre gust i que us anirem detallant en les properes circulars. Finalment us desitgem que seguiu passant bones estones "**veient pedres**", i que la seva contemplació us porti a un millor coneixement i estimació del nostre Romànic.

En anteriors articles¹ vèiem les diferències entre els tallers que van fer els capitells del claustre: estils, tendències, comparacions i possibles filiacions ens permetien distingir diverses campanyes d'intervenció escultòrica que es podien datar entre 1180-90 i 1280, més un darrer taller al segle XIV que hi faria uns acabats arran d'una remodelació final. Avui intentarem catalogar aquests possibles tallers, presentats per suposat ordre cronològic, numerats i amb una denominació genèrica per identificar-los fàcilment.

La documentació sobre el claustre és escassa i mai referida a l'obra, de manera que aquestes filiacions no es poden demostrar per escrit. Aventuràvem alguna datació en parlar del procés de construcció, que afecta també l'escultura, però les principals pistes per discernir tallers i ubicar-los són l'estil, la tècnica o els motius iconogràfics, sovint desprenent-se més de detalls de subtil personalitat artística que de dades documentables.

TALLER 1: "de les quatre cares"

Si recordeu l'article sobre el procés de construcció, aquest començava amb una sèrie de capitells que, havent estat esculpits inicial-

ment per les quatre cares, més tard van ser mutilats per reagrupar-los en grups de dos –i visibles només en tres cares–, de manera que, per la seva concepció inicial, podien ésser considerats els primers.

EL CLAUSTRE DE L'ESTANY (I 3): ELS TALLERS ESCULTÒRICS

Laura Castellet

Antiga responsable del monestir de l'Estany

Aquests capitells mantenen paral·lelismes amb Ripoll, i alguns motius vegetals es repeteixen als del seu claustre (Fig. 1). Això no té per què voler dir que picapedrers de Ripoll vinguessin fins aquí, sinó que pot ser obra d'un grup o taller format a l'entorn del monestir i escola escultòrica del XII. Aquesta filiació permetria datar aquest taller i, per tant, el possible inici de l'obra del claustre de l'Estany: el de Ripoll està datat en l'abaciat de Ramon de Berga, mort el 1206, i tradicionalment s'ha considerat el taller escultòric com a actiu a finals del XII i influent en els anys immediatament posteriors. L'obra del claustre de l'Estany cal considerar-la iniciada al final d'aquest període, sobretot perquè el treball escultòric demostra un cert ofici o maduresa que no es correspondria amb l'obra just inicial de Ripoll; és a dir, cap a 1180-90. Els motius d'aquests capitells són vegetals i corintis compostos, molts d'ells amb enllaçats o figures humanes dins una línia habitual a finals del XII.

TALLER 2: "Ripoll"

Una segona sèrie de capitells, ubicada a la galeria W, ja va néixer concebuda en tres de les seves cares i per tant és posterior. El motiu és calcat d'un de ripollès: capitell corinti amb una cara amb corona i barba i un fris variable de fulles i palmes (Fig. 2). Tot i presentar una quasi idèntica imatge, els capitells mostren

Fig 1. a) l'Estany b) Ripoll

1. Butlletins AARB nùms. 147 (El claustre de l'Estany (1); Possible procés de construcció) i 148 (El claustre de l'Estany (2); Algunes temàtiques poc estudiades dels capitells de l'Estany). La seva comparació i consulta pot ser de gran ajuda per entendre l'article present, que evita així la repetició de conceptes.

Fig. 2. a) Ripoll b) L'Estany

clares diferències entre si, palesant mans més destres i d'altres més mediocres. Dins la hipòtesi d'un tallador sorgit de Ripoll, la sèrie es pot llegir com un motiu més o menys ben treballat per un mestre i diverses còpies amb derivacions decoratives per part d'un o diversos aprenents.

Aquest inici del claustre hagués pogut coincidir amb el càrrec de prior exercit amb autoritat per Bernat de Blancafort (1191-1214) i la seva bonança econòmica després d'un període incert, i acabada ja l'església.

TALLER 3: "Bíblics"

Els nou capitells interiors de la galeria nord són els de major qualitat artística, i situen L'Estany entre els escollits monuments del romànic europeu. Mantenen un estil molt unitari, però la filiació sempre ha resultat difícil. A Catalunya mateix només tenen com a germans uns capitells de Sant Feliu de Girona i els de la casa de la Canonja ara al MAG (Fig. 3). Tradicionalment s'havien trobat paral·lelismes amb l'escola tolosana, datant-los a la segona meitat del XII i sense establir una comparació estilística real. Darrerament s'ha sug-

Fig. 3. a) Presbiteri de l'església b) Claustre; el mateix motiu, tot i que amb diferències

gerit una filiació nord-italiana, seguint les escoles de Pisa-Gènova, i retardant la seva datació fins al canvi de segle². Encara que tampoc sense cap comprovació per comparativa definitiva, la filiació italiana estaria recolzada per alguns detalls iconogràfics amb influències de l'església oriental.

Si són forasters, aquests capitells o bé s'haurien importat ja esculpits o bé el taller (itinerant o vingut per encàrrec directe) els hauria executat *in situ*. El paral·lel estilístic amb els capitells gironins pot fer pensar en la segona possibilitat, de manera que el mestre o el taller aprofités el viatge de retorn (a Itàlia?) per atendre un parell d'encàrrecs puntuals. La hipòtesi de l'encàrrec i l'execució al lloc suposaria que els motius haguessin estat fets sota una certa supervisió de la comunitat canonical de l'Estany, una mena de vist-i-plau teològic.

Tanmateix es pot observar que, tot i dins el mateix taller, hi ha diferències de treball i d'estil entre capitells; mentre alguns presenten una composició atrevida, sobreposició de plans, expressivitat, un excel·lent treball dels detalls o un perfecte coneixement dels efectes

2. Consulteu Joan AINAUD de LASARTE (1967), "Les chapiteaux du cloître de l'Estany en Catalogne", *Archaeologia* núm. 14, gener-febrer 1967; i sobretot Pere BESERAN (2000), "Revisions i propostes per a l'escultura del claustre de l'Estany", *Lambard*, vol. XII, 1999-2000 (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans). Moltes de les referències d'aquest article es deriven d'aquests dos estudis.

de la llum en els volums (els magnífics N3 o N4), d'altres són de factura molt més simple tot i que, en la línia anterior, s'omplen amb efectes decoratius o els manca el fris elaborat (N1, N8). Gairebé es pot destriar la feina del mestre del taller de la del seu o dels seus destres aprenents! Altres capitells no presenten diferències de traç tan fàcilment: l'N2, per exemple, malgrat la simplicitat de la composició té un traç vigorós i un treball, tot i que molt lineal (plecs de les robes, volutes...) ben equilibrat. I l'N7 és original en la seva presentació narrativa, amb una composició del segon angle de resolució complexa, però mentre que la tercera escena (entrada a Jerusalem) manté les característiques d'"obra mestra" les dues primeres (apòstols) són d'execució més simple. En conclusió, si bé es poden destriar aquests dos nivells de qualitat, estan prou entrelaçats com per suposar un treball sovint en comú, en què dues o més persones de diferent destresa podrien treballar conjuntament un mateix capitell.

Tot i així, els capitells de major qualitat es corresponen als cicles de les "grans festes" de la litúrgia: naixement, infantesa, vida pública i Passió de Crist. Per si sola, aquesta sèrie ja tindria un sentit. Però hi ha una iconografia quasi "afegida" de més, i és l'executada amb més senzillesa (o pressa?): Gènesi, vida de Maria, Psicòstasi. Si hi afegim que els capitells N7 i N8 estaven a banda i banda d'un pilar, potser a la part central de la galeria, s'obre una hipòtesi: que primer s'esculpís la vida de Crist i després, encara que pel mateix taller, s'hi afegís un "abans" i un "després" bíblic per justificar amb aquest discurs el sentit de Redempció –potser suggerit per la comunitat canonical?

La remodelació del XIV, a part de col·locar malament els capitells N4 i N5, els hauria reubicat tots junts en una mateixa galeria, respectant el discurs narratiu i determinant l'equili-

bri de la resta de galeries.

TALLER 4: "Grius"

A les galeries N i W es repeteix un motiu seriati de grius enfrontats confluint als angles. És un motiu recurrent del romànic, i l'única iconografia del claustre que té paral·lelisme a l'església: un dels capitells del presbiteri té la mateixa imatge, però segurament no del mateix taller atesa la diferència temporal entre ambdues obres, ni tampoc un motiu copiat per la dificultat de visió, per llum i distància, del capitell de l'església (Fig. 4). Els grius, aquí amb potes de cavall, cues de lleó i cap d'àliga, sovint trepitjant una bola o una cara en senyal de domini, es repeteixen arreu.

Com en els capitells del taller 2, la sèrie té exemples de qualitat i altres de barroers (sobretot els W2 i w2), suggerint de nou el ritme de mestres i aprenents o de còpia. Malgrat la dificultat de datació, els creiem coetanis o just posteriors al taller italià, o sigui al primer quart del

XIII, i dins una línia decorativa a la qual es relegarien els capitells de la banda del pati acompanyant els capitells historiatos. Els grius, amb potes i ales, terrestres i celestes, solen significar la naturalesa humana i divina de Crist.

Fig 4. Capitell gironí i el seu germà estanyenc N4

Fig. 5. a) Capitell e9 b) Capitell W3 c) El mateix motiu, molt més elaborat, a Serrabona

TALLER 5: "Gilgamès"

Als capitells W3/w3 apareix un personatge identificat amb Gilgamès: rabassut i d'expressió tosca, duu bombatxos i faixa i deixa veure uns peus calçats, petits i punxeguts. Aquests trets es repeteixen als capitells E9/e9, al punt oposat del claustre: una dona agafa (amb la mateixa actitud en què l'home agafa els lleons) unes fulles que, als angles, conflueixen en caps animals (Fig. 5).

Són alguns dels capitells més grossers de tot el claustre, però no per això menys estètics. L'autor podria ser un picapedrer del país més o menys destre, i el motiu remet a una herència iconogràfica amb història, com en un capitell més antic de Serrabona (Fig. 5c). En canvi l'estil recorda altres treballs al Bages, com uns capitells de Mura i els de Cornet, cosa que podria fer pensar en una línia local.

Després del costós encàrrec, potser a Itàlia, d'un mestre de renom, la davallada econòmica del monestir en temps de Guillem de Montoliu donaria lloc a tallers més econòmics com aquest, amb tan poc pressupost que només va deixar quatre peces, potser el que es podia treballar en una campanya estival.

TALLER 6: "Palmetes"

Sis capitells escampats tenen uns motius molt comuns en forma de palmetes o flors de lis (Fig. 6). Per la popularitat del motiu als segles XII i XIII es fan difícils de datar amb precisió a partir de la iconografia. L'execució és acurada, i el motiu en si no presenta grans dificultats, poguent per tant ser treballat per un taller local a partir d'un estès patró fix, quasi com una mena d'exercici avançat en l'ofici de tallista. Per l'estil i l'estructura aquest taller sembla no haver executat cap altra sèrie de

Fig. 6. Flors de lis inverses al W9/w9

capitells. El fet que n'hi hagi pocs exemples podria situar aquest taller, com l'anterior, en el complex primer quart del XIII, en un període en què només curtes temporades d'eventual bonança econòmica permetien el lent avenç de l'obra del claustre.

TALLER 7: "Capitells cònics"

A les galeries est i oest s'alternen un nombre considerable de capitells de forma cònica i regular, amb un treball en poca profunditat en els relleus però molt de detall de les escenes, preferentment historiades: des de temes costumistes a temàtica d'inspiració clàssica, passant per decoracions vegetals (Fig.7). Alguns aspectes com la indumentària o tics estètics propis del gòtic permeten datar aquesta sèrie a avançat el segle XIII, mentre que per altres detalls, com ara la "moda" dels tèxtils bizantins o algun aspecte organològic dels instruments musicals, no es pot retardar gaire la seva execució. Aquest taller, doncs, podria haver treballat a la canònica els darrers anys de l'etapa prioral, entre un cop desencallada l'economia de la comunitat (als anys 40) fins a l'assoliment de l'abaciat (anys 60), comptant també que hi ha tallers posteriors i que l'obra del claustre no deuria allargar-se més enllà dels anys 80.

La varietat temàtica (sovint en sèries sense continuïtat) i característiques d'estil en el treball escultòric permeten endevinar diverses mans, encara que totes amb una unitat en l'aspecte quasi arquitectònic del capitell i sovint amb la diversitat expressada no ja en capitells distints sinó en les diverses cares d'un mateix capitell. Ens trobem, doncs, davant d'un taller amb diversos operaris i que va executar 10 capitells.

El taller es pot subdividir en grups segons temes i tics de cisell, que tant poden deure's a diverses mans com a campanyes distanciades.

Fig. 7. Dos capitells "Cònics"; a: motius costumistes (E6), b: extret de tèxtils orientals i c: mitològic (e6)

L'ús del trepant com a recurs ornamental apareix sovint, i es distingeixen estils com l'ornamentació del vestit: tant el personatge del capitell w8, com l'ésser de l'esquerra del mateix w8 exterior, com el vestit de la noia de l'E8 volen representar una textura o ornamentació amb franges incises i puntejats. També comparteixen el tractament dels ulls: ametllats, grossos i amb la nineta perforada. Aquest tret es repeteix a l'e6, bessó del w8 no només en la temàtica de dos éssers fantàstics enfrontats sinó sobretot en el tractament detallat de les ales, també repetit al W8. També es pot relacionar el tractament de les potes dels capitells w5, W6, W8 i w8, tot i tractar-se de temes diferents i possiblement de mans diferents. Altres recursos, com allotjar l'escena sota un doble arc (E8, dues cares de l'E6) o recórrer a una simetria marcada per un element vertical (e6, W6), emparenten alguns capitells entre si per tècniques de l'ofici.

Es podrien fer subdivisions per la naturalesa dels temes historiats a més d'altres de vegetals. Només dos capitells, de talla tan idèntica que es poden adjudicar a una mateixa mà, inicien un frustrat calendari (e7, W5): la cacera (maig? octubre?), la matança del porc (novembre) i la batuda del blat (juliol). Les escenes profanes

de tipus costumista són ben conegudes i, amb el taller 4, singularitzen el claustre de l'Estany. En el fons tots aquests capitells es poden relacionar amb passions humanes: guerrers venent les pròpies temptacions (E8 i W8), amants (E8), joglars (E6) o dimonis (W6, W8), i fins i tot una escena més prudent com és el prometatge (E6).

Els conjunts d'animals enfrontats simètricament han cridat l'atenció de tots els estudis fets sobre el claustre, i des del primer moment es van associar als motius dels teixits que provenien d'Orient. El seu nombre fa pensar en un patró continuat, fos taller o campanya d'execució, i es poden detectar estils que els relacionen (la còpia dels W5 i e7, o les ales idèntiques dels e7 i w5).

Altres imatges disperses es relacionen amb la mitologia antiga, persa o grega. A més dels dos éssers fantàstics (sirenes-ocell) davant de l'Hom (e6), hi ha un capitell enigmàtic, el de dos cornadors amb idèntic treball tècnic (w8). Els bócs del capitell E6 se solen interpretar amb la concupiscència de la resta del capitell, però també podrien aludir al Toisó d'Or. Hereus d'antigues estètiques transmeses per generacions, aquests temes mitològics no són gaire habituals i obren una interessant via d'estudi... o de curiositat.

TALLER 8: "Trepant"

Sis capitells esparsos entre les galeries S i E donen a un altre taller, ja tardà, que es caracteritza per l'ús de línies paral·leles (com els vestits dels S8 i E4 -Fig. 8) i el quasi abús del trepant per aconseguir fàcils efectes decoratius (S7, E7). Tardà, però de factura primitiva, és difícil de datar, tot i que se situa posterior al taller 7³.

Fig. 8. L'enigmàtica escena del S8 i la segona Anunciació de l'E4, amb els mateixos recursos escultòrics

Aquest taller planteja nombrosos i suggerents dubtes iconogràfics, que fan pensar en si són capitells reaprofitats d'una altra obra o bé hi va haver una voluntat expressa de deixar uns missatges que, set segles després, ens són difícils de descodificar. És un taller imitatiu o bé altament original? Per què es repeteix el motiu de l'Anunciació (E4), ja abordat en una altra banda en el seu context (N2)? O també el motiu musical de l'E7, ja present anteriorment amb l'E6? Així com dos animals enfrontats al mateix capitell, paral·lel als tèxtils bizantins del taller anterior? Quin és el significat del Pantocrator/*Maiestas Mariae* de l'E4, d'altra banda amb cinc tetra(penta)morfes? O el del capitell S8, amb una descripció volguda en tres escenes, però indesxifrable? I la potentíssima presència de l'àliga. La clau i el laberint a l'e4? I per què s'omplen tots els espais buits amb espirals, de tanta càrrega simbòlica? ... Les incògnites del vuitè taller estan obertes.

TALLER 9: "Medallons i llaceries"

El taller amb més capitells és el que ocupa quasi tota la galeria sud, la darrera en ser acabada. Els dissenys són d'execució simple però molt efectiva en forma de medallons, o descri-

3. Vegeu la comparació de dos instruments al Butlletí núm. 148, pàg. 8. Les aus de l'E7 també es poden considerar posteriors, i potser a imitació, de l'anterior temàtica dels tèxtils orientals.

BONCONTE DA MONTEFELTRO

c. 1320

PEGASO MODELS (ITÀLIA)
Escultor: Pietro Balloni
Pintora: Anna Derqui

A partir de les peces visibles, l'arnès d'aquest cavaller és compost per una cota de malles proveïda de caputxa que, ocasionalment, la duu enretirada deixant el cap al descobert. Les cames, per la seva part, són protegides amb calces de malla. Tant els braços com les cames compten amb la sobreprotecció de peces rígides metàl·liques, lligades amb corretges de cuir, que només protegeixen, atès que no són tubulars, la part exterior de les extremitats: guardabraços i amambraços a les superiors i cuixeres, genolleres i gamberes a les inferiors. El cap, a més de la caputxa de malla, se'l podia cobrir amb un elm de tonell que, en la imatge, reposa als seus peus.

El darrer element que forneix l'arnès és una sobrevesta quarterada amb els mateixos colors que figuren en el seu escut d'armes i en la seva insígnia: d'or, tres bandes d'atzur. Com a armes ofensives utilitza l'espasa i la daga.

Aquest arnès és un clar exemple del procés evolutiu que conduiria a l'armadura completa o arnès blanc, iniciat a partir de l'ús de peces rígides metàl·liques col·locades principalment als braços i a les cames, les quals, de bon començament, com en el cas d'aquest cavaller, eren seccionades; bé que, poc després, donant un altre pas per augmentar la protecció, adoptarien forma tubular, principalment als braços.

REPÚBLICA DE VENÈCIA
JACOPO CAVALLI
c. 1380

ROMEO MODELS (ITÀLIA)
Escultor: Gianni La Rocca
Pintor: Aleix Pratdepàdua

Els trets més significatius de l'arnès d'aquest cavaller venecià consisteixen en una cota de malla, col·locada damunt d'una túnica interna. Té les mànigues curtes i sobreposades damunt els guardabraços que, al llarg de cada braç, són acompanyats de colzeres, amambraços i guantellats a les mans. Les cames protegides, en primer terme, per les calces de malla, també són defensades, a més a més, per cuixeres, genolleres, gamberes, que són sobreprotegides amb fragments de malla, i unes sabates de làmines sobreposades. Les peces dels braços són tubulars, mentre que les de les cames mostren una secció en forma de mitja canya. Totes, però, són metàl·liques i, atesa la categoria del cavaller, probablement confeccionades amb acer.

El cap és cobert amb un capmall, sota el qual es distingeixen dues espatlleres de cuir endurit que defensen els omòplats. Durant aquest segle no era estrany que les dauressin, tal com succeïa en els vairescuts i les cúpules de les genolleres de Monstier de Merinville que, tot sigui dit, en comptes d'ésser metàl·liques, també podien ésser de cuir (pàg. xx). A més del capmall, duu el cap cobert amb un gran elm, anomenat també de tonell, proveït d'un mantellet capçat per una cimera que, fent al·lusió a les seves armories, adopta la forma d'un cap de cavall bridat. Si bé aquesta mena d'elm es duia en el camp de batalla, cal dir, però, que ja era més inusual fer-lo servir guarnit amb la cimera, ornament reservat per a les parades militars i també, si era adient, en justes i torneigs. El que sembla més normal és que en el transcurs de la batalla utilitzés l'elm, idèntic a l'altre, però sense cimera que, en la il·lustració, apareix prop dels seus peus. Sigui com sigui, sense

que en sapiguem l'assiduitat, cal admetre que la cimera fou duta en el combat, fet recollit per fra Francesc Eiximenis al *Dotzè del Crestià* (1385-1386).

Va revestit amb una cota d'armes ornada amb els senyals heràldics representats també en el seu escut: de gules, un cavall rampant d'argent. En aquest cas, podem dir que es tracta d'un escut que l'heràldica inclou dins el grup d'armes parlants, ja que la figura que ressalta dins el camper — un cavall— s'associa per representació amb el cognom o llinatge del cavaller: Cavalli.

Com a armes ofensives, utilitza una espasa llarga de dues mans que normalment es duia penjada a l'arçó de la sella; per això, en francès, també se l'anomena *épée d'arçon*. Altrament, duu enfundades dins les respectives beines una altra espasa i una daga que, en aquest cas, són subjectades amb cadenes per tal de no perdre-les durant el combat. Aquestes cadenes no es podien pas subjectar a la cota d'armes o sobrevesta, túnica massa lleugera per poder-les-hi fixar. Calia, doncs, col·locar a l'alçada del pit un plastró metàl·lic anomenat peça, disposat a manera de cuirassa entre la cota de malla i la sobrevesta, o bé una cuirassa lleugera de roba gruixuda i folrada internament amb cuir que permetia d'aplicar-hi làmines metàl·liques juxtaposades, talment com en una brigantina. Fos quina fos la peça utilitzada, a part de constituir una sobreprotecció molt eficaç, permetia de fixar-hi fàcilment els guardacadenes i, fins i tot, un rest per recolzar-hi la llança.

Les empunyadures o mantins, tant de les espases com de la daga, són recoberts amb tires de cuir que, altrament, també podien ésser metàl·liques.

CAVALLERS ANGLESOS

*Ralf, lord Basset de Drayton (finals del segle XIV)
VERLINDEN PRODUCTIONS (BÈLGICA/USA)
Figura pintada per Joan Palou*

Fig. 9. S2, un dels exemples més reeixits i coneguts dels "medallons", i una sèrie de "llaceries" gòtiques a la galeria S

vint llaceries que ja no poden dissimular el gòtic d'aquest final del XIII. El motiu bàsic és una línia seriada que arrodoneix el centre del capitell i sovint enllaça les seves cares, deixant un medalló central ocupat per elements altament simbòlics (nus de Salomó a s2, gall a s7), heràldics (S3 i s3) o formant part de la mateixa decoració (S6), encara que també n'hi ha amb filigranes geomètriques a cada cara. Quasi que es podrien subdividir en dos tallers temàtics (medallons amb símbols i filigranes), però els motius merament decoratius, vegetals o geomètrics, són compartits sense distinció. Les tècniques d'escultura no són gaire elaborades i recorren a la successió de línies o al trepant, però el resultat és net i gràfic, potser per aconseguir l'encàrrec amb una certa rapidesa (Fig.9).

L'heràldica d'alguns dels capitells revela el mecenatge de les obres finals del claustre i una datació al darrer quart del segle XIII. Un estudi més detallat d'aquesta heràldica ens podria oferir més dades sobre el taller, el moment de la seva aparició i les relacions del monestir amb els poders fàctics en aquest moment clau de passar de priorat a abadia, però molt probablement fou el que acabà tots els "forats buits" per finalitzar definitivament les galeries del claustre, versemblantment en poc temps.

Fig. 10. S3: sanefa afegida tardanament a un capitell inicialment adossat

TALLER 10: "Acabats gòtics"

De fet, aquest taller no forma part del corpus escultòric i iconogràfic del conjunt del claustre, sinó que hi elabora uns acabats anys més tard, en efectuar una remodelació de tot el pati que atribuïem a l'eficaç abaciat de Berenguer de Riudeperes. Aquest taller, ja immers en un inicial segle XIV gòtic, no afegeix cap sèrie de capitells sinó que dissimula alguns dels espais que han quedat al descobert en fer la remodelació (decoracions al fris superior d'alguns capitells -Fig.10), refà algunes bases de columnes i, sobretot, afegeix els conjunts de cinc columnes de les cantonades, alterant l'estètica romànica del claustre.

CONCLUSIONS

Aquesta, doncs, és una possible proposta de classificació capitell per capitell i d'aproximació de datació⁴. No adjuntem de nou el plànol-guia dels capitells, només cal recordar que es numeren segons punts cardinals (N, S, E, W), direcció E-W/N-S, majúscules banda pasadís i minúscules banda pati.

4. Segons les hipòtesis sobre el procés de construcció del claustre, Butlletí núm. 147.

Quatre cares (1)	N2?, n3, n7, E2, e2, E3, e3.	Finals XII (1180?)
Ripoll (2)	W1, w1, W4, w4, W7, w7.	Finals XII (1190?)
Bíblics (3)	N1, N2, N3, N4, N5, N6, N7, N8, N9, n8?	1r. quart XIII (1210-20?)
Grius (4)	N1, n4, n5, n6, n9?, W2, w2.	Finals XII - inicis XIII
Gilgamès (5)	W3, w3, E9, e9.	1r. quart XIII
Palmetes (6)	W9, w9, S1, s1, E5, e5.	1a. meitat XIII
Cònics (7)	W5, w5, W6, w6, W8, w8, E6, e6, e7, E8.	Anterior abaciat (1240-60?)
Trepant (8)	S7, S8, e8, E4, e4, E7.	Entorn abaciat (1265-70?)
Medallons (9a) i llaceries (9b)	S2, s2, S3, s3, s7; b: S4, s4, S5 a: , s5, s6?, S6, s8, S9, s9.	Posterior abaciat (1270-80?)
Acabats (10)	n6, W6, w6, S3, s4, S6, s7.	Reforma abat Riudeperes (1315?)

Els dubtes es plantegen en els capitells següents: n2 (probablement adjudicable al Taller 1?), n8 (Fig. 11; d'iconografia incerta⁵, emparentat amb l'N8 per les decoracions vegetals), n9 (possiblement germà dels grius, però sense pertànyer plenament a la sèrie), s6 (malgrat estar mutilat sembla executar una llaceria) i el parell E1/e1 (sembla ballar entre els tallers 1 i 3, a desgrat de la comparació heràldica que es pugui fer amb una de les osseres abacials del claustre).

Distingim, doncs, 10 tallers entre els 72 capitells del claustre de l'Estany. Comptant que el "Bíblic" té dues mans diferenciades i que els tallers 7 i 9 es podrien subdividir per temes i estils, fa quasi una quinzena d'intervencions (escoles, tallers, temporades) diferents. Alguns, com hem vist, amb mínimes encara que detectables diferències; d'altres mostren clarament el treball de diverses mans dins un mateix moment, i d'altres es mantenen amb la mateixa mà mestra.

Encara que plantejat com a hipòtesi i seguint amb els nombrosos dubtes que sempre ha generat l'estudi d'aquest claustre, aquest arti-

Fig. 11. Màscares del capitell n8: les ànimes del Paradís?

cle no és sinó una primera aproximació a una classificació de l'eclecticisme dels capitells, deixant el testimoni a qui el vulgui recollir. Complexa, aquesta gran diversitat fa de l'Estany una estranya joia dins un segle XIII de transició.

5. BESARAN suggeria que es tractés de les ànimes del Paradís, sentit que l'enllaçaria cronològicament després de l'N9.

Sortida a Els Campanars de Torres. Osona. 23 de setembre de 2007

Itinerari:

- 1) Santa Eugènia de Berga
- 2) Sant Vicenç d'Espinelves
- 3) Sant Sadurní d'Ossomort
- 4) Sant Esteve de Tavèrnoles

Al començament del desplaçament i dins l'autocar es va fer una introducció al tema, on es destaca el següent:

- 1) El campanar no és únicament un element constructiu de l'església.
- 2) És un senyal que es veu de molt lluny, que sobresurt per damunt dels altres edificis.
- 3) En ell s'hi ubiquen les campanes que regulen tota la vida del poblet amb el seu so; té, per tant, missions de comunicació visual i auditiva...
- 4) Abans en tenia d'altres: control, defensa, refugi, amagatall...

Per tot això, cal mirar-los amb els ulls físics, però també deixar recular la imaginació uns quants segles enrere. Amb aquests dos mitjans, vista i fantasia, realitat i memòria, es va poder fruir dels quatre campanars i, per extensió, del seu entorn, al qual li vam donar la importància que en realitat tenen aquestes torres, enmig del paisatge que les envolta.

A l'arribar a Santa Eugènia de Berga, en Jaume Moya va fer una explicació més arquitectònica amb punts com els següents:

Els campanars

La composició arquitectònica dels edificis romànics aconsegueix l'equilibri contrarestant els seus volums horitzontals (naus, cobertes, transepte...) amb un element absolutament vertical que és la torre del campanar.

Podem, doncs, definir al campanar de torre

com un element vertical que permet, a manera d'una "fita", situar l'edifici eclesiàstic en el seu entorn.

Tipus de campanars (Romànics, és clar)

El més important, almenys pel seu volum, és el campanar de torre.

En general té forma prismàtica de base quadrada o rectangular, alçada fins a set pisos; pràcticament no té espai interior i, en canvi, és quasi totalment exterior amb grans finestres a les plantes altes i un gran predomini del buit sobre el ple.

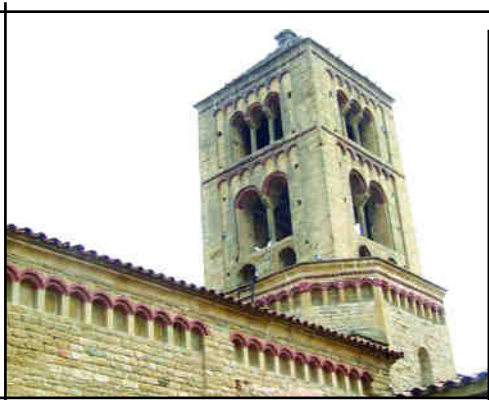
Apareix al segle XI però té precedents d'abans del Romànic. Per exemple:

Arquitectura italiana al segle IX i anteriors (Ravenna, Roma...).

A casa nostra hi ha campanars de torre del segle X, anteriors al període llombard com Coll de Nargó, Sant Mateu de Bages...

Habitualment la seva forma habitual és el prisma de base (planta) quadrada.

Al segle XI es situen adossats o aïllats a les façanes de l'església. Exemples: Sant Pere de

Santa Eugènia de Berga

Sortida a Els Campanars de Torres. Osona. 23 de setembre de 2007.

Vic, Seu de Girona, Sant Salvador de Breda i en alguns casos adossats als extrems del transsepte (Sant Pere d'Àger, Sant Pere de Rodes...).

Al segle XII se'n fan menys, però també de mides importants (Sant Miquel de Fluvià, Santa Cecília de Molló...).

Seguint l'arquitecte J.A. Adell, aquest model dels grans campanars monumentals, té continuïtat en petites torres de campanar d'esglésies parroquials com per exemple les del grup "osonenc" (Tavèrnoles, Malla...) Un cas singular és el dels campanars sobre cimboris de planta quadrada (Santa Eugènia de Berga, Sant Ponç de Corbera, Terrassa) o de planta octogonal (Sant Pere de Ponts, Galligans i Sant Daniel de Girona).

Un altre cas singular son els de forma cilíndrica (Sant Serni de Tavèrnoles, Sant Esteve d'Ars, prop d'Andorra) i els prismàtics amb base triangular arrodonida com el de Santa Coloma d'Andorra i el de Santa Maria del Bruc.

A l'arribar a Sant Sadurn d'Osormort, el mateix Jaume va explicar el següent, referit a la importància de L'ESPAI a l'Arquitectura:

Avui, fem un pas endavant, i miraré de parlar-vos de l'espai exterior, és a dir, de com la presència d'un temple romànic interactua amb "l'aire" que l'envolta. Al dir que interactua amb l'"aire", em refereixo a què es relaciona amb l'entorn pròxim o, si voleu, que l'entorn pròxim es relaciona amb el temple, constituint un conjunt de paisatge i arquitectura, que al mateix temps es transforma en un punt de referència i una crida als fidels que serveix de reclam.

Com es manifesta aquesta relació?

Doncs ja us hem dit que l'edifici s'integra

amb el seu entorn, establint-hi un punt d'atenció però sense crear una presència estranya i molesta, sinó tot el contrari. L'edifici ordena el paisatge, s'hi confon harmònicament aconseguint que les seves pedres treballades i ben disposades arribin a formar-hi part.

Els seus volums exteriors, les teulades, els porxos, campanars, façanes i absis, al mateix temps que ens expliquen tant bé com és l'interior, arriben a formar part dels camps, turons, muntanyes i roques que l'envolten i, si cal, complementant-los fins al punt que si no hi fossin els trobaríem a faltar.

Sant Vicenç d'Espinelves

Sant Sadurn d'Ossormort

CRÒNICA D'ACTIVITATS

Sortida a Els Campanars de Torres. Osona. 23 de setembre de 2007.

Aquest és el diàleg edifici-paisatge, en el qual s'hi estableix una comunicació silenciosa però efectiva amb l'idioma de la llum i de l'aire, de la pedra i de l'ombra, idioma que s'entén únicament amb el diccionari de la sensibilitat i el llenguatge de l'amor.

Després del dinar a l'aire lliure a Sant Julià de Vilatorrada, es fa la darrera visita del dia a l'església de Sant Sadurní de Tavèrnoles, on s'ha pogut apreciar l'esveltesa del seu campanar i, com a darrer regal de la jornada, contemplar l'espai interior de la nau il·luminat amb la llum del sol ponent.

Jaume Moya i Plana
Arquitecte. Comissió del Patrimoni

Dinar a Sant Julià de Vilatorrada

Sortida a Monistrol de Montserrat. 21 d'octubre de 2007

La sortida del dia 21 d'octubre a Monistrol de Montserrat va ser una sorpresa interessant per a la gran majoria de les 32 persones que hi vam assistir.

A l'aparcament del cremallera vam ser rebuts pel batlle de la Vila, Sr. Joan Miquel, el responsable de cultura Sr. Joan Miró i el responsable de turisme Sr. Xavier Carranza, que ens va fer de guia. Des de aquí fem un agraïment a tots ells.

Vam començar la visita endinsant-nos cap al poble i comprovant les primeres cases, i ja vam veure el pont medieval, després vam visitar la plaça del Bo Bo, Cal Gibert, diferents finestres d'estil gòtic i el Palau Episcopal. Allí ens esperaven molt atents els propietaris del Palau, que ens van acompanyar en la visita (el Palau està en fase de reconstrucció). Tot seguit

vam visitar un aqüeducte (en malt estat però que està en fase de poder ser consolidat) i, finalment, els que teníem més ganes de caminar vam visitar la Bestorre, restes de torre de defensa en estat molt precari.

Josep Llobet i Manubens

CRÒNICA D'ACTIVITATS

Visita a les esglésies episcopals d'Egara.

Cloenda del Curs de Cultura Medieval. 18 de novembre de 2007

Ens vam trobar a les 9.30 h a la plaça Infants de Manresa, i amb autocar 44 amics ens vam dirigir a Terrassa, visitant l'exterior de Santa Maria. A dintre hi estan fent excavacions i de moment no s'hi pot entrar. Ens van comentar que hi han trobat l'antic baptisteri on abans hi havia els peus de l'antiga Catedral. Per tant, diuen que on deia en Josep Puig i Cadafalch que era el baptisteri de Sant Miquel sembla ser que era un "Martirium", sempre segons la guia que ens va acompanyar.

Vam visitar Sant Miquel amb la seva cripta dedicada a Sant Celoni. A l'església de Sant Pere hi vam admirar el Retaule petri amb decoració pictòrica, que oculta l'absidiola central de l'absis.

Vam fer una ràpida visita al Castell Cartoixa de Vallparadís, i a les 13 hores vam retornar cap a Manresa.

Maria Mercè Matas i Cuspinera

viatges
masanés
G.C. 78

Born, 6 - Tel. 93 872 48 88 - 08241 **MANRESA**
Mn. Jacint Verdaguer, 30-32 - 08241 **MANRESA**
Tel. 93 878 41 41

Taquigraf Garriga, 4 - 08292 **ESPARREGUERA**
Tel. 93 777 70 71

Pilar, 6 - Tel. 93 801 36 67 - 08786 **CAPELLADES**

www.viatgesmasanes.com

márquez

Muralla del Carme, 10-12 - 08240 Manresa
Tel. 93 872 26 44 - Fax 93 872 15 49
www.e-marquez.com

SARRIÓ
e-mail: sarrio@sarrio.net
Saclosa, 21. MANRESA. Tel. 93 872 79 98

Grifell Pons
alumínis - accessoris - maquinària

Tel. 93 876 11 51
www.grifellpons.com
info@grifellpons.com

ACTIVITATS

Missa del Gall - Dilluns 24 de desembre

MISSA DEL GALL

Lloc: església romànica de Santa Maria de Viladordis (Manresa).

Hora: 24 h.

Com és habitual de cada any, és convenient arribar mitja hora abans, per tal d'anar prenent lloc, i començar a assajar els cants de la missa. Hi haurà coca i moscatell per a tothom.

Cal recordar també que el 24 de desembre de l'any 1980 els Amics de l'Art Romànic del Bages van celebrar la primera Missa del Gall a l'església de Santa Maria de Viladordis i que enguany tornem a visitar-la de nou.

Dinar - Diumenge 16 de desembre

TRADICIONAL DINAR DEL SOCI

Lloc: Restaurant Hostal del Camp (Sallent)

Hora: 14 h.

Preu: 36 per persona

Desplaçament en vehicles particulars.

Inscripcions: Cal fer inscripció prèvia, a partir del dilluns dia 26 de novembre i fins al diumenge 9 de desembre, trucant al telèfon 687806585 (Mercè), o bé enviant un missatge de correu electrònic a: aarb@manresa.net

Ens cal saber el nom i cognoms de totes les persones assistents i, si ho desitgen, poden sol·licitar amb qui volen compartir taula.

La Junta dels Amics de l'Art Romànic de Bages dóna l'enhorabona i felicitat a Caixa Manresa per l'acte d'inauguració de les noves instal·lacions del conjunt de Sant Benet de Bages, "Món Sant Benet", que va tenir lloc el passat dilluns 12 de novembre de 2007 a la tarda, i que va comptar amb la presència de nombroses personalitats polítiques, civils i eclesiaístiques. Després de set anys de la seva adquisició per part de Caixa Manresa, i després de quatre anys d'obres, el refet monestir bagenc torna a lluir amb tota la seva esplendor.

Els interessats a col·laborar amb la junta d'Amics de l'Art Romànic del Bages us podeu posar en contacte amb qualsevol de les persones de l'actual junta.

La Junta dels AARB, conjuntament amb tots els socis, volem expressar la nostra condolència als familiars del nostre soci i expresident Jordi Torres Sala, traspasat el dia 28 de setembre de 2007.

**EXPOMUNDIAL
DE FIGURES HISTÒRIQUES
GIRONA 2008**

Aquest any 2007,
el número de participació del
sorteig de Nadal
dels Amics de l'Art Romànic del Bages

és el **03.784**

Us desitgem molta sort a tots!!!

CITROËN
FUTURAUTO S.A.
CONCESSIONARI OFICIAL

Cra. de Vic s/n (Pujada Roja) - Manresa
Tel. 93 873 85 00
www.futurauto.citroen.es